

ԾՈՎԱՅԵՆՆԵՐՈՒ ՆԱԽԵՐԸ

(Վ Ի Պ Ա Կ)

Խաղաղ և անդորր էր ծովը և արեմը-տեան ճառագայթներուն տակ՝ ոսկեգոյն. հորիզոնին վրայ ջուրերու վէտ վէտ ծփծր-փալը նման էր տարօրինակ ձուկերու կայտալուծն. Երկնից տարածութեան վրայ բացազոյն ամպ մը միայն կը տեսնուէր: Կարողու Ե.ի պատերազմիկ նաւերը՝ առաջաստ պարզած, թեւակներու կանոնաւոր շարժմամբ՝ զուարթ կը մօտենային ցամաքին դէպի Պարչիլոնա՝ որ հեռուն կ'երեւէր՝ սպիտակ:

Առջեւէն կ'երթար ծովակալին նաւը փառաւոր և դրօշակները պարզած. միւս հինգ նաւերը, ամենքն ալ գեղեցիկ դուրս ցցուած ցուկներովն և շքեղ յետսակող-մերովն, հողմահարի ձեւով շարուած, կը հետեւէին անոր:

Խոր լուսեման մը մէջ կը սահէին կանաչ ալեաց վրայ, ուժերնին կ'ամփոփէին կարծես հասնելու անձկանօք. թեւակներու կանոնաւոր ճողփիւնը կը բարձրանար իրբեւ հեւք:

Հրամանատարին վերապահեալ տեղոյն բարձրութենէն Տօն Բապլոս Ալմէզա՝ ցցունազարդ երիտասարդ ծովակալը, լուռ կը դիտէր ընդարձակ ջրեղէն անապատը: Հոժով, թխադէմ, ասպատակի սրտես աչքերով գեղեցիկ մարդ մըն էր նա: Սլաւները՝ չորս կողմը գորգերու վրայ ծալապատիկ նստած, աչքի տակէ կը դիտէին զինքը և չէին համարձակիր խօսիլ, կամ թերեւ չէին ուզեր խօսիլ ընկղմած նաւահանգստին, քաղաքին, իրենց ընտանեաց մոռածմանց մէջ:

Ահաւոր մըրկի մը նման, տիւրը յոգնածութիւն մը կը ծանրանար նաւերուն վրայ. կարծես անապատի մեղկ հով մը, հաստ պարաններուն մէջէն անցնելով, կ'ուռեցնէր առաջաստները:

Թիավարութեան դատապարտեալները գժուարութեամբ, բայց առանց զանգաւ տանաց կը քաշէին թիերը. պահապանները՝ առանց յիշոցներու, ասոր կամ աւոր յոգնած ուսերուն վրայ կը տեղային երկայն խարազաններու հարուածները: Հրացանակիրները՝ խմբովին ընկողմանած և զէնքերնին իրենց մօտ, կը ծռխէին լուսեմամբ: Երկեղբորը երթալով կը մօտենար. երթալով տիրութիւնը և դառնութիւնը կը նկարուէին ծովակալին դէմքին վրայ:

— Կախաղանի արժանի աւագակներ, — կ'անիծէր քիւն տակէն մտածելով ըրած ընդունայն աշխատանքը, երկրորդ ձեռնունայն դարձը՝ առանց բնաւ աւար մը տանելու՝ իրեն նաւերու հետ:

Ժայռին վրայ երեւցաւ փարոսի աշտարակը կասկարմիր. մարդուն սիրտը կը ճաթէր: Թերեւս արդէն տեսեր էին զինքը հին դիտարանէն. ծովապետը թերեւս համրեր էր առաջաստները, թերեւս այս վերջին անյաջողութեան լուրը տարածուեր էր արդէն փողոցներու մէջ շարժելով չարասմիտներու ծաղրը: Թերեւս ջրհորներու քով հաւաքուած կանայք և անգործ ժողովուրդը կը ծաղրէին գծովակալը որ լաւ գիտէ զարդարուիլ և դրամ շորթիլ, բայց ոչ ծովահէններու բռնել, Հապա իրեն թշնամիները. ինչ աղմուկ պիտի հանեն անոնց այս անպտուղ որսորդութեան պատճառաւ:

Հրամանատարութիւնը վերջապէս Տօն Ալոնսոյ Լարայի՝ պիտի յանձնուի:

Գաղտնաբար իրեն կործանման աշխատողին անունը այնպէս չարաչար կերպով վերաւորեց զՏօն Բապլոս որ բարկութիւնէն սկսաւ հայհոյանքներ ժայթքել ներսէն:

Նորէն լռեց:

Գլխաւոր կայմին վրայէն երկայն և դանդաղ ձայն մը բարձրացաւ օդին մէջ:

— Նաւեր, հովին հակառակ:

Նաւաստիները, ամբողջ նաւախումբը ցնցուեցաւ և ոտք ելան կայծակի արագութեամբ: Եթէ պահապանը պոռար թէ կ'այրէին նաւերը, աւելի թափով պիտի

չցատկէին ոտքի այն բիրտ մարդիկը. այն-
չափ երկար սպասեր էին օրուան մէջ այն
ձայնին, այնչափ յուսահատեր էին:

Երովակալը մէկէնիմէկ դարձաւ հորի-
զոնը քննելու. սպայները, զինուորները,
նաւաստիները վազեցին նաւերու եզերը-
ները. սրտերը կը բարխէին: — Տեսան
հոն, դէպ ի արեւելք, անորոշ ստուեր մը
որ կը փախչէր:

— Երեք բարբարոս ցականաւոր, —
պոռաց ուրիշ պահակ մը:

Փեղեցիկ նաւերուն մէջ առաջին տե-
ղապահ սպայէն սկսեալ մինչեւ վերջին
նաւաստին որոտաթունդ ձայնով ողջունե-
ցին այդ լուրը. — Անհաւատներ:

— Առաքատները ամփոփեցէք, նաւե-
րը դարձուցէք, — որոտաց ծովակալին
ձայնը:

Խուլ մոնչին մը բարձրացաւ ամբո-
խէն, աղմուկ ելաւ, մերկի շտառչ, և
լմնցաւ կատաղի զանգատանքով, բուն
անէծքներով:

Նաւախումբին մէջ գտնուող թիավա-
րութեան դատապարտեալները, թե՛նակ-
ները վար ձգելով կը շարժէին շղթայները
և չէին ուզեր կատարել այն ծանր աշ-
խատանքը:

Այս ապստամբական շարժումը ապշե-
ցուց ազատ նաւաստիները, վայրկեան մը
ահաբեկեցան, պապ նստարաններու վրայ
յարժեկեցան չուաններով և խարազաննե-
րով:

— Ահ, անպիտաններ, — պոռաց ծո-
վակալը բարկացալով, և սուրը շողացնե-
լով նետուեցաւ անոնց մէջ, բայց յան-
կարծ կանգ առաւ. չորս աստիճան վեր
ելաւ սանդուխէն և այն բարձրութենէն
պոռաց թիավարներուն:

— Կողոպուտը պիտի բաժնէք:

Եւ այս խոստումը կրկնուեցաւ նաւա-
խումբին մէկ ծայրէն միւս ծայրը:

*
**

Ուժ տուէք, ուժ տուէք, — կ'որոտա-
յին պահապանները կատաղաբար խարա-

զանկելով անդադար պղնձագոյն ծեր կըռ-
նակները, ածիլուած զուխները, ջղուտ
բազուկները:

— Կարծես սատանան է որ կը դեկա-
վարէ այդ խրխրկած նաւերը, — կը
մոնչէր Տոն Բապլոս անշարժ կեցած և
սաստիկ տագնապէ մը կասկարմիր եղած:

— Պիտի ազատին ձեռքերնէս, պիտի
ազատին:

Ատելի թշնամոյն կողոպուտներով լե-
ցուն արագասահ նաւերուն տեսնուիլը զայ-
րովով և խանդով վառեր էր անմիջապէս
նաւախումբը. իսկ հիմա յուսահատաբար
զանոնք հալածելու ժամանակ, նաւաստի-
ներու անհամբերութիւնը կեանք կու տար
կարծես երկայն նաւերուն. կը մոնչէին
մինչեւ անգամ նաւերուն կողքերը և պա-
րանները:

Այսպէս կանգուն կեցած շնչասպառ
նաւաստիներու մէջ, ջղաձգորէն հրաման-
ներ կ'արձկէին սատր, անոր. նաւաստի-
ները՝ նաւերուն զուխները դէպի փախ-
չող նաւերը դարձնելու համար, հարիւր
անգամ կը կրկնէին միեւնոյն շարժումնե-
րը անսովոր եռանդամբ, կը մոռնային
իրենց ճիգերն ոգեւորել աւանդական եր-
գերով:

Այն լայն և ցած առաքատները:

Ամէնուն աչքը փայլուն դաշտին վրայ
սահող այն առաքատներուն վրայ էր,
կարծես դիմել կ'ուզէին զանոնք. պա-
հակները և զեկավարները բռնցի կը
սպառնային, ոմանք կը ծաղրէին:

— Այն հին առաքատնէն գօտի մը պի-
տի կտրեմ ինծի համար:

— Փաակներ կը շինենք բարբարոսաց
ոսկիներուն համար:

— Անոնց վզերուն համար լարեր կը
պատրաստենք:

Ուշադիր աչքերուն մէջ յուսոյ կենդա-
նի բոց մը կը սկսէր փայլիլ. թշնամի
նաւերը երթալով կը խոշորանային, կը տես-
նուէին թեթեւ կայմերը, կոր կողքերը,
թեւակներու սակաւութիւնը, պարանոնե-
րու չորս կողմը հաւաքուած կամ եզերք-
ները կեցող մարդիկը:

Անհաւատները՝ անշուշտ տեսնելով կայսերական նաւերը և անոնց շարժումները, ուզեր էին արագութեամբ յաղթել անոնց, և առանց բնաւ շեղելու արիարար շարունակեր էին իրենց գահավէժ փախուստը։ Սակայն անոնց բեռը ծանր էր, նաւաստին քիչ և յոգնած, հովը տկար, իսկ Սպանիոյ թիավարութեան դատապարտեալները՝ խարազաններու հարուածներու տակ, ուժով կը թիավարէին։

Շատ չանցաւ ծովահէններու նաւախումբը, — երեք լայն և տափակ ցուրտ նաւեր՝ որոնց յետսակողմը սեւ կուպրով՝ և արաքիթ առաջակողմը փայլուն պղնձով զարդարուած, — երկու հրացաններէց միայն հեռու էին, բայց մէշտ կը փախչէին աւագ։

Դաւերու վրայ կը տեսնուէին նաւաստիներու շարժումները, ղեկավարները՝ անշարժ կեցած ղեկերուն գլուխը։ Վերջին նաւին ետեւի կողմը ճերմակներու մէջ պլլուած տարօրինակ դէմք մը կը տեսնուէր, գլխուն վրայ կը կրէր կարմրագոյն ժապաւէն մը դրօշակի նման։ զոռոզ և արհամարհոտ կը դիտէր զթշնամին։

— Ռւբուական Սատանայ, — պոռաց հրամանատարի նաւուն նաւաստեաց զխաււորը, — այդ ժապաւէնով կախաղան պիտի հանեմ գլեզ։

Ծովակալին կողմանէ աճապարանօք տրուած հրաման մը վերջ դրաւ ծաղրաբանութեանց և աղմուկին։ Բարբարոս նաւախումբը, յանկարծ փոխեր էր ընթացքը։

Առագաստներ ամփոփելով, արագ շարժմամբ մը դարձուցեր էին նաւերը և սուր ջիւղերը ուղղելով զիրենց հալածողներուն վրայ կը թիավարէին միաբան և բուռն ընդհարման կը պատրաստուէին։

Սպանիոյ նաւաստիները պինդ կեցան տեղերին, ղեկավարները աւելի ուժով բռնեցին ղեկերուն երկայն ձողերը, զինուորները նաւերուն եզերքները հաւաքուեցան, նաւերը բռնելու և իրենց քաշելու համար պատրաստեցին տախտակները և ճանկերը, օդին մէջ կը շարժէին հրացան-

ները։ Երբ երկու նաւախումբերը հրացաններէց մը մօտեցան մէկմէկու՝ բուռն հրացանածգութիւն մը փոխանակեցին, սակայն ծովահէններու խռոր գնդակը՝ հեռաւորութեան պատճառաւ տկար՝ շտապմամբ կ'իյնար կամուրջներուն վրայ առանց փնտռելու։ Մէկ գծի վրայ շարուած թիւիւ նաւախումբը յանկարծ բաժնուեցաւ, թիւերը բարձրացնելով և կողերուն վրայ հանգչեցնելով զանոնք, յարձկողաց շարժման արգելք չըլլալու համար։ Բախումբ ահաւոր եղաւ։ Ծովահէններու նաւերը՝ չկարենալով զսպել իրենց թափը, մտան թշնամի նաւախումբին մէջ, խորտակելով իրենց թիւերը, ջախջախելով ցուկները, և հոն ձնացին՝ նման կացնի մը՝ կոճղի մէջ։ Ելուզակներու ոռոնցը օդը կը թնդացնէր։

Այնթարթի մը խոր լուծիւն տիրեց։ Մահացու թշնամիները, ընդհարումէն սառնած՝ կարծես կանգ առին ճննելու համար առաջին վէրքը, զննելու համար անդամները։

Յանկարծ անհաւատներու կողմանէ հրացաններու նոր շտապ մը լսուեցաւ, գետին տապալեց հրամանատարի նաւուն առաջին տեղակալը, ջախջախեց պահապանի մը թիւը որ խարազանը կը բարձրացնէր, սպաննեց ծեր ղեկավար մը։ Բուլը կաթողիկէ նաւերուն մէջ ահագին գոչիւն մը բարձրացաւ, վրէժխնդրութեան վայրագ փափաք մը հրեցին մը նման բռնկեցաւ ամենուն սրտին մէջ, նաւէ նաւ նետուեցաւ՝ շղթայներու շտապմամբ, տախտակներ, երկայն երկաթեայ ճանկեր, զինուորները և նաւաստիները յարձկեցան ելուզակներուն վրայ զինուած կացիններով և դանակներով, շողացնելով երկայն սուրեր, երկու ձեռքով բարձրացնելով երկաթապատ լախեր։ Այնթարթի մը մէջ անձուկ կամուրջներու վրայ տեղի ունեցաւ կատաղի գազաններու քստմնելի խառնուրդ մը։

Ոսկրուտ արարներ և հերակլեան քաթալանցիներ, մազոտ տաճիկներ և կայտառ անտալուզցիներ, ուրացող յոյներ և

կրօնամուլ քառալիւիացիներ կուրծք կուրծքի, դէմք դէմքի պլլուեցան մէկմէկու, խածատեցին, վիրատրեցին, կոխտեցին մէկզմէկ դիւական մուգնութեամբ. հայ-հոյսութիւնը, հեւք, ճողփիւնը, ցաւի և յաղթութեան ոռնոց ամէն կողմ: Կը թաւալէին յատակին վրայ, կը սողոսկէին պարաններու կոյտերու տակ, արիւն և լուծունք կորսնցնելով. աւելի տանջել կը ջանային զթշնամին քան մեռցնել:

Իսկ թիավարութեան դատապարտեալները կատաղաբար կը շարժէին շղթայները և ձեռքերնին կը խամէին:

Մըչափ դիակներ, որչափ ջախջախուած անդամներ, որչափ այլանդակուած դէմքեր արիւնաներկ նաւերու վրայ մէկ վայրկենի մէջ:

Մըչափ արիւն, պարաններու վրայ, թանձրացած, լճացած, սրկուած ինկածներուն զգեստներուն վրայ, վիրատրեալներուն երեսին, ողջերուն ձեռքերուն վրայ:

Եւ դեռ կը կուռէին:

Բազմութենէն ընկճուած, բուռ մը յուսահատներու՝ մնացած, սակայն չէին ուզեր անձնատուր ըլլալ անհատները:

Ասոնցմէ հինգը — մօրուեղ հակայնը՝ որոնք պատերազմին սկիզբէն հաւաքուած էին նաւու մը յետսակողմը, — վայրենի աղաղակներով շողացնելով տաճիկ լայն և կեռ թուրերը կէս ժամէ ի վեր կը դիմադրէին քսանէն աւելի թշնամիներու. առնոց մէջ անշարժ կեցիւր էր կարմիր փապաւնով ուրուականը:

Փաթթուած սպիտակ վերարկուին մէջ միայն փայլուն աչքերը և հողաթափնեւուն ծայրերը կը ցուցնէր. և, մինչդեռ իրեն մարդիկը՝ ամէն կողմանէ պաշարուած, առաջ կը ցատկէին, ետ կը քաշուէին վայրագ աշխուժութեամբ մը կը ծռէին վիրատրեալ կամ պաշտպանուելով, նա, առանց ձայն կը հանելու, առանց ջարժում մ'ընելու, կը դիտէր կռիւը: Զինքը պաշտպանողները մէկիկ մէկիկ ինկան կուրծքերնէն վիրատրուած, կամ գլուխնին ջարջախուած: Երբ վերջինը սուրի

հարուածով մը գետին տապալեցաւ մօրնչելով, այն ատեն, այն տարօրինակ անձը, սուր ճիչ մը արձկեց, կայծակի աւազութեամբ հանեց դաշոյն մը, յարձկեցաւ քրիստոնեայներուն վրայ և սպաննեց անոնցմէ երկուքն՝ որոնք զինքը բռնել կ'ուզէին: Ապա զէպ ի ետեւ ոստում մ'ըրաւ և արագութեամբ քակեց գլխուն փաթթոցը:

— Կի՛ն մը, կի՛ն մը, — պոռացին ամենքը և ապշած ետ քաշուեցան:

Անձամօթը նայեցաւ յաղթողներուն ետեւը, ցուցոց մատով կ'ոտորածը, ապա հեցական ծիծաղով մը ըսաւ.

Ապէ՛ն — թալիլի աղջիկը կ'ողջունէ ըզձեզ:

— Աճէրիի ձերուն աղջիկը, — գոռացին թշնամիները վայրագ ուրախութեան խանդով մը և խուռն առաջ նետուեցան շարժելով արիւնոտ ձեռքերը:

*
* *

Հինգ հարիւր թուականին առաջին տարիները գեղեցիկ Միջերկրականին մէջ կը վխտային ծովահէջները, նման գորտերու՝ լճացեալ ջուրի մը մէջ:

Մերթ սրբնթաց նաւակներով եզերքնեւրէն քերելով, երբեմն երկկայմ նաւերով բացերը շրջելով ամէն կողմ կը հասնէին եգիպտացի ելուզակներ, Ստամպուլի նաւաստիներ, տամատ բաղդախնդիրներ, Արշակազգոսի ձկնորսներ և դունուզի ասպատակներ:

Վաճառականութեան համար շրջող առաքատաւոր նաւերը, վտանգին սարսափը և տազնապը կը կրէին միշտ:

Ամենէն աւելի ահաւորն էր Մահրէպի արաբ մը որ երեսուն տարինեւէ ի վեր այն ջուրերուն մէջ կ'ասպատակէր:

Վաճառականական նաւերէն պահակներու փորձ աչքը երբ հորիզոնի վրայ կը նշմարէր անոր ցականաւերը, ամէնէն աւելի աղտոտ վենետիկցի հրեայն ինչպէս նաեւ ամէնէն աւելի արիասիրտ և յանդուգն յոյն նաւուղիդն, անիծելով, գրպա-

նէն կը հանէին ոսկւոյ քսակը և կորագրուի կը պատրաստուէին վճարել անոր՝ փրկանքը։

Բարձրահասակ, մօրուդ, հուժկու Ապէն — խալիլ եղած է հովիւ Գլէմէնէ լեռանց վրայ, որսորդ առիժներու Ասլաս լեռանց մէջ, ուղտապան Սահարայի անապատին մէջ, ապա Ալճէրի եկած էր և վաճառականութեան ձեռք զարկեր էր այն դրամով՝ զոր — ինչպէս կը խօսուէր ընկերութեանց մէջ — կարաւան մը կոտորելով և կողպատելով բաժներ էին։

Ժամանակ մը քալեր էր բարբարոս երկրին հրապարակները և վաճառանոցները, ապա նաւարկութեան սկսեր էր ծովեզերեայ պզտիկ վաճառանոցներու մէջ փոխանակելու համար կտաւ, զէնք, համեմունք։

Անգամ մը այսպէս դրիպուկան փողոսկը բեռցած ևզերքէն քերելով դէպի Տէլլիս կ'երթար, երբ յանկարծ վրան յարձկեցան ծովահէններ, կողպատեցին և իրեն ալ ոսկորները քաշխախելով ծովը նետեցին։

Երեք օր վերջը սակայն այն դեւը Ալճէրի կը դառնայ ողջ և առողջ, աճապարանօք կը հաւաքէ խումբ մը շարագործներու, կը պատրաստէ մնացած վերջին նաւերը, դուրս կ'ելլէ նաւահանգիստէն, իբրեւ վաճառական կորսնցուցածը իբրեւ աւագակ ձեռք բերելու համար։

Եւ այնպէս աղէկ գիտցաւ վարժեցնել իրեն այն գիշատիչ անգղներու խմբակը որ, ըրած աւարները գաղտնապէս ծովեզերեայ քաղաքներու մէջ ծախելով, քիչ ժամանակի մէջ, հարստացաւ։ Այնուհետեւ դարձնելով իր պիղծ նաւերուն քիթ դէպի իրեն սիրած քաղաքը, ընծայներով ներկայացաւ իշխանին՝ որուն պաշտպանութիւնը կ'ուզէր վաստակիլ. զենք հողեր, գերիներ, կիներ, հոյակապ առու մը։ Այսպէս ընդարձակել ասպատակութեան գործը, պատրաստեց արագասան ցոկաւ նաւերու նաւախումբ մը՝ որոնց առաջաւայտին վրայ կը ծածանէր իրեն դրօշակը, լեցուց զանոնք թիավարներու և գիշտուներու բազմութեամբ։

Երկայն տարիներ շարունակեց յանդուգն ձեռնարկը, ապա, այլեւս ծերացած, սկսաւ պատուաւոր և հանգիստ կեանք մը երազել։ Յետ աշխատանաց և կոխներու երբ կը դառնար խաղաղ նաւահանգիստը, միշտ կը վճէր այլ եւս վայելիլ հարստութիւնը, հարմը, և Սէլլանայի (վերջին աղջիկ զաւակը) գգուանքը։ Սակայն ծովու սէրն և կողպատի փափաքն շուտով կը մոռցնէին առաջադրութիւնը։

Վերջապէս օր մը Ապէն — խալիլ, երբ կը դառնար Ս. Մարկոսի նաւերուն կողպատուներով, ծովեզերքէն մղոն մը հեռու, տեսաւ մակոյկ մը որուն մէջ նստած էր իրեն գերիներէն մէկը։ Սա նաւուն վրայ ելլելով դողալով ինկաւ ոտքը, պատմեց թէ Արուս-Պարպարոսայի թուրքերը յարձկեցան Ալճէրի վրայ, քանդեցին տունը, ցրուեցին գերիները և կիները, կողպատեցին զանձը. կ'աղաչէր որ չստենայ ծովեզերքը եթէ կեանքը ազատել կ'ուզէ։

Երկուսէն ալ լուրը լսելուն պէս ջանթահար ինկաւ նաւուն վրայ։ Իբր սթափեցաւ, անձկանօք Սէլլանայի անունը կ'անչեց։

— Սէլլանա — պատասխանեց գերին, — հաւատարիմ սեւուհւոյ մը հետ փախաւ. ծովեզերքի հեռաւոր գիւղի մը մէջ ապահով է։

Ապէն — խալիլ անմիջապէս դէպի այն կողմը դարձուց նաւերը, առաւ դեռ սարսափահար աղջիկը, և ափրիկեան ծովուն այն կողմերը վստահաւոր համարելով, զընաց դէպի Սարտէնիա։ Ս. Պետրոս կղզւոյն ծոցի մը մէջ խաբիսի նետելով, մտածեց թէ քանի որ ամէն բան կորսուեցաւ՝ նորէն պէտք էր սկսիլ. առաջին կենաց ուժը և խանդը զգաց հոսի երակներուն մէջ։

Եւ որովհետեւ յիմարօքն կը սրէր աւերակներէն ազատուած միակ զանձը, և վախկնդով կղզեցուց թշնամութենէն, վասն զի ծուռ աչքով կը նայէին իրեն նաւախումբին վրայ, ուզեց ճամբորդութեանց ժամանակ քովը ունենալ Սելլէնան։ Այսպէս տասնամեայ աղջիկը կա-

նանոցի անգործութենէն, պարտէզներու, անդորր սենեակներու խաղաղութենէն, ինչպէս այն վայրերն էին, որոնք մէջէն կերտու շոր հացը և կաշիի պէս պինդ միւսը, պառկեցաւ նաւուն յատակը գլուխը պարկի մը վրայ հանգչեցնելով. ճանչցաւ թիերու դանդաղ ճողփիւնը, դարաններու տագնապը անընդ կիշերներու նեղութիւնը բաց ծովու վրայ, մինչդեռ ամբողջ թիերը ձգած, կը խորդար նաւուն վրայ: Ճանչցաւ նաւերու ընդհարմանց աղմուկը, ալեաց կատաղութիւնը, լսեց փոթորիկներու մէջ հօրը ռազմագիտական հրամանները, նաւերու շարժումներու կերպերը:

Ի սկզբան թէպէտ աներկիւղ էր և չէր լար, սակայն այն տարօրինակ կենաց ամէն մէկ ղէպքերն անոր հոգւոյն մէջ կ'արթնցնէին կորանցուցած տան յիշատակները: Բայց ժամանակը կամաց կամաց հանդարտեցուց զինքը:

Սկսաւ անհետապահ աննպատակ ազատ արշաւանքներու գեղեցկութիւնը, զգալ սարսափած նաւու մը ետեւէն վազելու հաճոյքը, և աղէկ կողոպուտով իրեն տէր ցամաք դառնալու հպարտութիւնը:

Սմբողջ օրը նաւուն վրայ անցնելով սորվեցաւ կազմաձևներու անունը, առաջատներու գործածութիւնը, կառավարելու արուեստը, հրամայելու բառերը:

Տասնեւհինգ տարեկան նաւաստիի մը նման աշխոյժ և ուժով, առաջին անգամ ըլլալով Սէլլանա կամուրջին վրայ կեցաւ յարձակման մը ժամանակ և ղեկը կատարեց: Սխուհեցած միշտ հոն էր իրեն տեղը, ծածկուած մինչև աչքերը, միշտ աւելի եռանդուն, միշտ աւելի վստահ:

Միմահին նաւերուն չէին պակսեր կռիւները, Պարպարոսներու ասպատակութիւնները կը տանջէին զիրենք, կարողութիւնը ի կամ Ս. Գէորգայ Հասարակապետութեան նաւախումբերը կը հալածէին:

Երեկոյ մը ճինովացի նաւախումբի մը ծուղակին մէջ խնայով Սպէն — խալիլ յուսահատ կոռէ մը վերջ կրցաւ գերութենէ ազատել իրեն նաւերը, բայց ծան-

րապէս վիրաւորուած ցամաք հասնելէն առաջ, մեռաւ իրեն աղջկան բազկաց մէջ: Անն գիշերը զգեստը թրջող տաք արիւնը Սիլլանայի համար ահաւոր դրոշմ մը եղաւ:

Աշխարհիս վրայ մինակ այն աւազակաց խումբին մէջ, չստակաց պատահաւէն, չվհատեցաւ ունեցած կորուստէն, նորոգեց նաւերը, ըստ կարելոյն ամրոգեցուց նաւաստիներու խումբը, արիւրաբար գլուխ անցաւ:

Արիւստը, խորամանկ, վայրագ վարեց հին նաւերը ծովերու վրայ ոչ ի կողոպուտ ապրանքի, այլ պատերազմէ պատերազմ որսալով կեռփոխներ:

*
*
*

— Դան զաւակներ, — պոռաց Տոն Բապուտ, քիչ մը հեռուն շփոթութիւն մը տեսնելով, — կողոպուտին վրայ կը կոռին հիմա:

Էլ անոնց մօտեցաւ զուարթ բարկու թեմարը, շարժելով ձեռքի խարազանը:

Նաւու մը առաջակողմը խոնուած ըսան հոգի իրեն մարդիկներէն բռնեց կերպով կը ծեծկըւէին խալոտ ծայրերով պոռալով և հայհոյելով: Երեկոյեան մթութեան մէջ կը տեսնուէր կոյտ մը կռակներու, պինդ սրբունքներու, պատառոտուն զգեստներու, բռնեցներու որ կ'ելլէին ու կ'իջնային խռամաճ գլուխներու վրայ:

Վեր ի վերոյ պատահած ճակատներով հրացանակիրներ, անշապիկ նաւաստիներ, պատառոտուն և վիրաւոր պահապաններ, կը հրմշտկէին, կ'ընկրկէին, նորէն միշտ առաջ կը նետուէին, մէկմէկու զգեստներէ կը բռնէին ու կը քաշէին, ամբողջ մէջ մտնել կը ջանային. ամէնքն ալ այլանդակ ղէմքերնին և արիւնտ աչքերնին սեւեռած բանի մը վրայ որ կեցեր էր ամբողջ մէջտեղը:

Սուր մը շողաց այն խառնիճադանճին գլխուն վերեւ:

— Կեցէք, — որոտաց ծովակալը վազելով:

Ոչ որ լսեց:

— Տեղերնիդ, անհաւատներ, — պոռաց աւելի զօրաւոր ձայնով ու մօտեցաւ:

Ոչ որ դարձաւ, ոչ որ ետ կեցաւ գործէն:

Ձայրացած ծովակալը վերցուց խարազանը և մերձաւորներուն կոնակներուն իջեցնելով զայն կը պոռար:

— Էյ Պուրլատոր, էյ, Կիզոս, էյ Մալամուէրդէ:

Հարուածեալները ոտը ելան ճշաւով. միւսները ետեւ դարձան հեւալով և փչելով:

Տեսնելով ծովակալին սպառնալից դէմքը, դադրեցուցին հրմշտկելը, վար ինկան բարձրացած ձեռքերը, դադրեցաւ կոխը, շրջանակը բացուեցաւ դանդաղօրէն և կատաղի հակայներուն մէջտեղ տեսնուեցաւ Սելլանա պզտիկ, զլխիբաց, ոգեսպառ, պատառոտուն զգեստներուն տակ:

— Ո՛վ է այն կինը, — հարցուց ծովակալը խստութեամբ:

— Ալճէրիի աւազակին աղջիկը:

— ԱՏոն Տիէկոն սպանեց:

— Անհաւատներու հրամանատարն է:

— Սպանեց զխալմարիդոն, — պոռացին ամէնքը զայրացած:

Երիտասարդ մը եղունգները անոր մանրուն մէջ խոթած ուժով բռներ էր:

— Ազատ ձգէ, — հրամայեց ծովակալը:

— Ոչ — ակռաները կրճտելով պատասխանեց մարդը և աւելի ուժով բռնեց զայն:

— Ազատ ձգէ զինքը:

Կատաղի երիտասարդը պնդապիտութեամբ, ժխտական նշան մ'ըրաւ: Երկակալը քայլ մը մօտեցաւ և անոր դէմքին խարազանի զօրաւոր հարուած մ'իջեցուց:

Մարդը ահաւոր ճիչ մ'արձկելով վերջը բռնեց և խոյացաւ վրէժ լուծելու, բայց ընկերները ծաղրելով բռնեցին զինքը: Ան ատեն դիւահարի մը նման գետին ինկաւ թաւալելով և մոնչելով:

Տոն Բապլոս Սելլանայի մօտեցաւ որ

անշարժ կեցեր էր, աչքերը անկենդան, ինքզինքը կորսնցուցած: Տեսնելով տնոր փափուկ դէմքը, արիւնոտ սյտերը, ճանկրթուած կուրծքը, զթաց վրան: Թոնքերը պոստելով մօտը գտնուողին մատնացոյց ընելով զկինը, հրամայեց:

— Հրամանատարի ցոկանաւին վրայ: Ձիւտուրները ապշեցան. մարդը առաջ եկաւ հրամանը կատարելու համար:

— Ահ, ոչ, — հեգնօրէն պոռաց հուժկու դեկավար մը, — մերն է:

— Մէկդի, անպիտաններ, — պոռաց սպան անոնց դիմացն ելլելով:

— Մէկդի՛ դուն, ծեր կապիկ, Կինը, բարբարոս աւազակուհին:

Աղմկալից ամբոխը պաշարեց զիրենց ամէն կողմէն, Սելլանա երկրորդ անգամ ինկաւ յորձանքին մէջ: Երկակալը սուրը մերկացուց:

Այս որ տեսան իրեն մարդիկը ապրտտամբելով կատաղաբար վրան յարձկեցան: Ալինթարթի մը մէջ կորսնցուց զըլխարկը, զէնքը, սպառնալով և նախատելով կը գտնէին, կը քաշէին:

Չորս տեղակալներ, երկաթապատ լախտեր ձեռքերին, վազելով հասան օգնութեան և դժուարաւ ազատեցին զինքը:

Տժգոյն, ջախջախուած, բարկութենէն ակռաները կրճտելով, հեռացաւ վայրկեան մը, ինքզինքը գտնելու համար. սպա թուովեց ահաւոր հրամանը:

— Երկ նետուի կինը:

Սպաններուն բուռն միջամտութիւնը կրցեր էր զսպել չարագործները՝ որոնք յուսահատեր էին աւարը ձեռք ձգել կարենալէ: Պէտք էր լնցնել անհաւատը, բայց վերջին գուարնութենէ մը վերջ:

— Երկդի մէջ կախարդը. ձկներո՛ւն, — պոռացին ուրախութեամբ:

— Չուան մը, — պոռացին ամէն կողմէ:

Պինդ կապեցին ոտքերը և ձեռքերը: Նոյն միջոցին երեսին վրայ խարազանի հարուածը ընդունող երիտասարդը առաջ եկաւ, արեւելեան բարեւի ձեւեր ընելով, և թեւերը ծալած կուրծքին վրայ, հեգնելով ըսաւ,

— Զուրը թերեւս քիչ մը պաղ ըլլայ, իշխանուհիս : Թող Ալլահը պաշտպանէ զքեզ :

Աղջիկը ցնցուեցաւ, աչքերէն կայծակ կը ցայտէր . շիտկուեցաւ զոռզարար և թքաւ երեսը :

Միւսը շփոթեցաւ վայրկեան մը, ապա ապտակի հարուածով մը փոխարինեց :

Աղջիկը զգուանօք գլուխը շարժեց և ցած ձայնով .

— Դաւովրեցի՛ . — ըսաւ, և անխռով նորէն թքաւ երեսը :

— Գրողը տանի զքեզ, — պոռաց մարդը փառղած, դառնալով իրեններուն :

Դաւաստիները զայրացած մէկմէկու նաւեցան .

— Հաւատքը նախատեց :

— Հայհոյեց :

— Պէտք է վրէժ առնել :

— Դո՛ղ ի նման գամենք զինքը կամուրջին :

— Տանջելու է. շուտ պողպատէ գաւազանները :

— Ետովուն յատակը նետենք, թող մկենբը կրծեն գինքը :

Ետովակը կրկնեց հրամանը .

— Ետովը նետեցէք, շուտ, գիշեր է :

— Ետով, — կրկնեցին սպայները հրամայողական ձայնով և ամենէն աւելի կատաղանքը մէկդի հրելով :

Հարկ էր հնազանդիլ . Երկու ջղուտ անձինք վերցուցին կինը ոտքերէն և ուսերէն, հանեցին նաւուն բարձր տեղը. աւելնքը նաւուն եզերքները վազեցին դիտելու համար :

— Ինքզինքդ Սատանային մօրուքին յանձնէ, — ըսաւ ծաղրելով ծեր թիավարութեան դատապարտեալ մը :

— Ալլահը զքեզ ազատէ, — պոռացին շատերը միասին հեգնելով :

— Ո՛հ... հո՛գ... — ըրին մարմինը վերցնող ջղուտ մարդիկը :

Մարմինը գեղեցիկ կոր գիծ մը գծեց օդին մէջ և ինկաւ Զուրը. այն սպիտակ մարմինը վայրկեան մը գեռ երեւցաւ սեւ

ալեաց վրայ, և ապա աներեւութացաւ ծովին խորը :

Սպանիացիք աղմուկով հեռացան, տրժգոհ որ շուտ լնացաւ :

Գիշերուան աստուածային խաղաղութիւնը մեղմօրէն կ'իջնէր ցուանաւորուն և հանդարտ ծովուն վրայ :

Տոն Բապլուս Ամէշլա աչքերը սեւեռած շողշողուն աստղի մը վրայ, կը տեսնէր, իբր յերազի, Պարչէլլոնայի բազմամօրիս հրապարակի մը մէջ, կախաղաններու գեղեցիկ շարք մը, և անոնց վրայէն խեղդով մը կախուած ապստամբներուն դիակները :

ԱՄԻՐՈ ՍՈՊԵՐԻՐՈ

Գ Լ Ս Զ .

ԲԺԻՇԿԸ ԴՊՐՈՑԻՆ ՄԷՋ

Գպրոցական Առողջապահութեան դասերուս վերջը, կարեւոր կը կամարիմ ներկայացունել նաեւ, «Առողջապահութեան Ազգ. վարժարաններու» անունով կարգ մը զբուրեմն¹, Ազգ. կենդրոնական վարչութեան Ուսումնական Խորհուրդին Ստեղծակալ տեղած ժամանակիս սկիզբը, և որոնք՝ զուրկ չըլլալով այժմէութենէ, կրնան՝ մինչեւ իսկ դասախօսութիւններուս վեցերորդը նկատուիլ :

Ուսումնական Խորհուրդը՝ 1897ին իր Օրակարգի խնդիրներուն կարեւորագոյնը համարեց կ. Պոլսոյ Ազգային վարժարաններու Առողջապահութիւնը, երկար խորհրդակցութիւններ կատարեց այս մասին և պաշտօն ինձ յանձնեց², որպէս զի՝ մասնաւոր հրահանգ մը պատրաստեմ վարժա-

1. Տես «Բիւզանդիոն», «Մասիս» և «Ճերմանէի շարքէն» Օրաթերթերու 1897 տարուոյ Մարտ-Մայիս ամիսներու թիւերը :

2. Տես Համաստեղութիւնը Արժանագրութեանց Ուսումնական Խորհրդոյ («Բիւզանդիոն» թիւ 76 և «Մասիս» թիւ 59, 1 Փետրվարի 1897) :